

УДК 811. 162.1 (477) «20»

М.І. Ярмоленко

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Досліджено соціальні та етнокультурні особливості функціонування польської мови в західних та центральних областях України. Показано здобутки та проблеми національно-культурного життя поляків в останнє двадцятиріччя.

Ключові слова: польська мова, Україна, школи, громадські товариства.

Исследованы социальные и этнокультурные особенности функционирования польского языка в западных и центральных областях Украины. Показаны достижения и проблемы национально-культурной жизни поляков в последнее двадцатилетие.

Ключевые слова: польский язык, Украина, школы, общественные организации.

Sociocultural peculiarities of functioning of the polish language in independent Ukraine. In article were examined the social and ethnic-cultural peculiarities of functioning of the polish language in west and central regions of Ukraine, were shown the achievements and problems of national and cultural life of Poles in the last two decades.

Key words: polish language, Ukraine, schools, public societies.

Мета статті – критично проаналізувати правову базу та проблеми функціонування польської мови в незалежній Україні, її побутування в умовах українсько-російської двомовності. Вказана тема лише частково актуалізована в публікаціях українських етнолінгвістів та істориків культури [6; 9–13], а тому потребує комплексного міждисциплінарного узагальнення.

Як відомо, правову основу формування державної політики щодо забезпечення прав національних меншин вибудовує низка законів і важливих документів, серед яких Декларація прав національностей України (1991 р.) та Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.), Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1995 р.), Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, які гарантують використання та захист мов національних меншин. Зокрема відповідно до статті 2 Декларації прав національностей України держава бере на себе обов'язок створювати належні соціокультурні умови для розвитку всіх національних мов і культур, а відповідно до статті 3 гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільно-політичного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації [1–6].

25 червня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про національні меншини в Україні» [2], в якому зазначено, що держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію, зокрема користування та навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, створення національних культурних і навчальних закладів. Стаття 8 цього Закону дала право у роботі державних органів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ, організацій, розташованих у місцях, де більшість населення становить певна національна меншина, використовувати мову цієї меншини поряд з державною українською мовою. Щоправда, у цьому документі не вказано на механізм реалізації права на створення національно-культурної автономії, конструктивне вирішення етнокультурних проблем корінних етносів (кримські татари, гагаузи, кримчаки).

Питання про застосування мов корінних народів і національних меншин подає низка законів, серед яких Декларація прав національностей України (1991 р.) та Закон «Про національні меншини в Україні» (1992 р.), які гарантують усім народам та національним

групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації. Право на вільне і безперешкодне використання мови своєї меншини, приватно чи публічно, в усній чи письмовій формі, гарантує також Рамкова Конвенція Ради Європи 1995 р. з питань захисту національних меншин, яку Україна підписала 15 вересня 1995 р., Верховна Рада ратифікувала 9 грудня 1997 р., а 1 травня 1998 р. Конвенція набула чинності [8, с. 64]. Таким чином, положення Рамкової Конвенції з питань захисту національних меншин є обов'язковими для України.

1 січня 2006 р. в Україні набула чинності Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, яку Україна підписала 2 травня 1996 року, а Верховна Рада України ратифікувала 15 травня 2003 року [3]. Закон України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» гарантує, що положення Хартії стосуються мов 13 національних меншин України: білоруська, болгарська, гагаузька, грецька, єврейська, кримськотатарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька, угорська. Згідно із законопроектом «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»», який розробило Міністерство закордонних справ України, перелік мов, які підлягають захисту в контексті положень Хартії, доповнено вірменською та ромською, а мови «єврейська» та «грецька» відкореговано на «ідиш» та «новогрецька» [1].

Сьогодні існує необхідність розробки нових документів щодо покращення вивчення української мови як державної у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, які відповідають вимогам часу. На думку вчительки Львівської загальноосвітньої школи № 24 імені Марії Конопницької з польською мовою навчання М. Пилип, «вільне володіння державною мовою має величезне значення для самоусвідомлення себе громадянином України, попри національне походження, успішної інтеграції в суспільство, формування спільної відповідальності за розвиток держави, що стала рідною не лише для корінної нації, але й для представників інших національних спільнот» [9, с. 81]. Із цією думкою важко не погодитися.

Згідно з Всеукраїнським переписом населення у 2001 р. в Україні мешкає 144,1 тис. етнічних поляків, переважно в Житомирській (23 тис.), Хмельницькій (23 тис.), Львівській (18,9 тис.) областях та від 2,6 тис. до 6,9 тис. осіб в інших регіонах України [1]. Щоправда відсоток польського населення з 1989 по 2001 р. зменшився майже на третину.

Польську мову вважають рідною в Україні близько 19 тис. осіб (12,9 % поляків [1]), хоч володіє нею значно більше людей. Тільки на заході України її знає щонайменше декілька сотень тисяч українців [6, с. 229]. 71,0 % поляків визнають українську мову рідною, а 15,6 % – російську мову [1].

Без добре організованого шкільництва у межах освітніх закладів за місцем проживання, вважає президент Спільки польських вчителів А. Хлопек [10, с. 303–313], жодна національна меншина не має можливості зберегти власну ідентичність. В Україні польськомовним шкільництвом охоплено дошкільні, початкові, середні та позашкільні установи [10, с. 303–313].

У 2007–2008 рр. в україномовних дошкільних закладах існували польськомовні групи, зокрема у м. Львові групи «Słonecznik» (17 осіб), «Dzwoneczki» (20 осіб), «Słoneczko» (22 особи), «Miglang» (27 осіб). У м. Городку Львівської обл. в дитячому садку «Байка» вивчали польську мову 22 дитини п'ятирічного віку, 31 дитина шестирічного віку.

За результатами дослідження стану вивчення мов в Україні (української та іноземних, а також одинадцяти мов національних меншин та корінних народів) у 2008 – 2009 н. р. у державі функціонувало 5 навчальних закладів з польською мовою навчання із загальною чисельністю 1389 учнів, ще 6889 учнів вивчали польську мову як предмет, а 4443 особи факультативно або в гуртках. Усі вони зосереджені в західному регіоні України, зокрема початкова польськомовна школа в с. Стрїлища Мостиського району Львівської області (95

учнів), а також середні школи у Львові (2), Мостиськах (1), Городку (1). Класи з польською мовою навчання функціонували також у двох середніх загальноосвітніх школах, зокрема двомовній польсько-російській школі в м. Івано-Франківську (108 учнів) та середній школі № 13 м. Кам'янка-Подільського (560 учнів) [10, s. 306–307]. Польську мову також вивчають у школах міст Бердичева (№ 3, 4, 15), Житомира (№ 2, 17, 36), Новоград-Волинського (колегіум), а також Баранівського, Володар-Волинського, Емільського, Коростенського, Новоград-Волинського, Романівського районів [5].

У 2010–2011 н. р. для задоволення освітніх потреб осіб польської національності функціонувало крім 5 загальноосвітніх шкіл з польською мовою навчання, 1 загальноосвітня школа з польською та українською мовами навчання. Польську мову як предмет вивчало 8357 учнів, факультативно або в гуртках – 3529 учнів [4].

Початковий рівень знань польської мови забезпечують в Україні також суботньо-недільні школи у Львівській, Волинській, Рівненській, Житомирській, Хмельницькій, Київській та інших областях, якими опікуються польські культурно-освітні організації та римо-католицькі костели. Так, у 21 місцевості Львівщини у суботньо-недільних школах навчання охоплено 1193 особи. З-поміж шкіл цього типу виділяється суботня школа ім. королеви Ядвіги в Дрогобичі. Польськомовним шкільництвом в Україні опікується Спілка польських вчителів, яка мала регіональні осередки. Вона має власний часопис «Głos pauczyciela» («Голос вчителя»), який надає методичну допомогу вчителям польської мови різних областей.

Польську мову вивчають у багатьох вищих навчальних закладах України. Давні традиції має полоністика у Львівському національному університеті імені Івана Франка. У різний час (від II пол. XIX – дотепер) тут функціонували спеціальні кафедри, діяльність яких спрямована на навчання польської мови та літератури, а також дослідження польської культури, історії та фольклору.

У повоєнні роки полоністика у Львівському університеті розвивалася в межах кафедри слов'янської філології, якою керував професор І. Свенціцький (1976–1956). Викладачами польської мови були такі відомі лінгвісти, як Л. Гумецька, М. Онишкевич та ін. У 70–80-х рр. XX ст. збільшилася кількість студентів-полоністів та колектив викладачів. Сьогодні існує окрема кафедра польської філології (з квітня 2004 р.), яка активно співпрацює з різними полоністичними осередками в Україні та в Польщі, проводить активну наукову, навчальну та культурно-виховну роботу. Вивченням польської мови в університеті охоплено 500 осіб, серед яких не лише студенти-полоністи, але й студенти інших спеціальностей різних факультетів університету – журналістики, міжнародних відносин, іноземних мов, історичного, географічного, філологічного факультетів [12, s. 209–222; 10, s. 224–232].

Окрім Львівського університету, польську мову вивчають студенти Київського університету ім. Т. Шевченка, Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка, Волинського національного університету ім. Лесі Українки, Острозької академії, Кам'янка-Подільського державного університету, а також вищих навчальних закладів Херсона, Бердянська, Тернополя, Рівного, Житомира та ін.

Для підвищення рівня педагогічної майстерності щодо викладання польської мови у загальноосвітніх школах Міністерство освіти та науки організовує Всеукраїнські науково-практичні семінари методистів та вчителів, а також на базі Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти працюють курси вчителів польської мови і літератури. Розширюється обмін викладачами польської та української мови. У 2009–2010 н. р. у загальноосвітніх закладах України працювали 22 вчителі польської мови і літератури з Республіки Польща.

В Україні існує можливість скласти іспит і здобути сертифікат на знання польської мови і культури. Більш ніж сто осіб навчалася у Школі польської мови та культури для іноземців Силезького університету (Польща), яка проводила навчання у 2009 р. при

Львівському національному університеті імені Івана Франка, і здобули свідоцтво про закінчення післядипломних студій. У Польщі існує спеціальна Державна комісія, що засвідчує володіння польською мовою як іноземною і популяризує систему перевірки знань польської мови іноземцями як в межах країни, так і за кордоном. У квітні 2009 р. у Львові була проведена Міжнародна конференція «Мова як іноземна: проблеми сертифікації за європейськими стандартами», організована кафедрами польської філології та українського прикладного мовознавства Львівського національного університету ім. І. Франка та Школою польської мови та культури Силезького університету. У конференції взяли участь викладачі Вроцлавського університету, Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Ягеллонського, Варшавського, Лодзького та Силезького університетів, а також працівники Відділу підтвердження освіти і міжнародного обміну Міністерства науки і вищої освіти, до структури якого входить Державна комісія з питань підтвердження рівнів володіння польською мовою як іноземною. За підсумками роботи конференції було прийнято ухвалу, в якій зазначалося про використання позитивного досвіду науковців Польщі щодо створення національної системи сертифікації з української мови як іноземної в Україні [7, с. 19].

Для збереження і поширення польської мови і культури важливе значення мають культурно-освітні центри національних меншин. Для координації зусиль щодо процесу навчання польської мови в Україні відкрито Загальноукраїнський методично-координаційний центр навчання польської мови і культури (ZNPnU) у м. Дрогобичі, який з 2009 р. набув статусу філії Інституту інноваційних технологій і системи освіти Міністерства освіти, науки молоді та спорту України.

Як самостійна одиниця в структурі Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка з 2002 р. діє Полоністичний науково-інформаційний центр ім. І. Меньока, який проводить велику наукову, методичну та культурно-мистецьку діяльність. Багата бібліотека Центру (5000 позицій) складає науково-методичну основу для полоністичних студій. Центр підтримує тісні зв'язки з освітніми та культурними установами в Польщі, організовує спільні українсько-польські конференції, семінари, фестивалі та концерти, розробляє та реалізує різноманітні культурні проекти. Для навчання студентів-полоністів університету постійно Центр запрошує лекторів з різних університетів Польщі [14, с. 320–323].

У м. Бердянську у 2004 р. створено Центр польської мови і культури як структурну одиницю кафедри слов'янської філології Університету менеджменту і бізнесу. З 1998 р. в Університеті студенти мають змогу вивчати польську мову як другу іноземну. Спільно з іншими осередками польської мови та культури, відповідними кафедрами вишів України було опубліковано більш ніж 30 праць, зокрема декількох підручників і словників для вивчення польської мови [13, с. 315–318]. У цьому місті також активно діє польське культурно-освітнє товариство «Odrodzenie» («Відродження»).

Вказаний напрям роботи координують також окремі структури на Житомирщині – Спілка вчителів-полоністів України (житомирське відділення), Культурно-освітнє товариство ім. Є. Івановського, Польське культурно-освітнє товариство ім. Ю. Крашевського, Культурно-освітнє товариство ім. Ю. Словацького, Товариство поляків ім. Яна Павла II, Культурно-просвітницька спілка поляків ім. В. Реймонта, Польське наукове товариство в Житомирі та ін. [5, с. 3–5].

Проблеми культурно-освітнього життя поляків регулярно висвітлюють польсько мовні газети у Києві, Львові, Івано-Франківську, Житомирі, Бердичеві. Наукова полоністика друкується у збірниках «Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість» (Львів), «Україна/Полоніка», «Українська полоністика» (Житомир).

Наявність в Україні мережі польськомовних дошкільних закладів і груп, початкових і загальноосвітніх шкіл, наукових установ, культурно-освітніх товариств у різних регіонах України свідчить про необмежені можливості поляків використовувати і розвивати рідну мову, зокрема і в умовах українсько-російської двомовності. Залучення до вивчення

польської мови і культури представників інших національностей сприяє поширенню польської мови та утверджує почуття взаємоповаги і толерантності до мови і культури національних меншин. Дуже часто через польськомовні видання українці пізнають також досвід євро інтеграції Польщі, який може бути корисним і для українців, насамперед політиків та управлінців.

Джерела та література

1. Доповідь Комітету експертів про застосування Хартії Україною // Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Застосування Хартії в Україні. Перший цикл моніторингу (7 липня 2010 року, Страсбург) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.coe.int/t/education/minlang//UkraineECRML1_ukr.pdf.
2. Закон України «Про національні меншини в Україні» // Голос України. – 1992. – 16 липня.
3. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 30.
4. Здійснення мовної політики в освіті, навчання мовами національних меншин України та вивчення цих мов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2011/19_01/1.
5. Інформаційно-аналітичне видання «Полонія Житомирщини». – Житомир, 2007. – 290 с.
6. Лозинський Р. М. Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд) : монографія / Р. М. Лозинський. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 502 с.
7. Мова як іноземна: проблеми сертифікації за європейськими стандартами: матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 23–24 квітня 2009 року) / [за ред. О. Антонів, А. Кравчук, Й. Тамбор]. – Львів: Українська академія друкарства, 2010. – С. 19–21.
8. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – 2-ге вид. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 363 с.
9. Пилип М. Мотивація мовної поведінки особистості в умовах українсько-польського білінгвізму / М. Пилип // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 81–83.
10. Adam Chłopek. Zarys szkolnictwa polskiego na Ukrainie // Postscriptum polonistyczne. – Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2009. – 1 (3). – S. 303–313.
11. Alla Krawczuk, Ludmiła Petruchina. Nauczanie filologii polskiej na polonistyce lwowskiej Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki // Postscriptum polonistyczne. – Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2009. – 1 (3). – S. 224–232.
12. Andrij Kozyckyj. 190 lat historii katedr filologii polskiej na Uniwersytecie Lwowskim // Postscriptum polonistyczne. – Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2009. – 1 (3). – S. 209–222.
13. Lech Aleksy Suchomłynow. Działalność Centrum Języka I Kultury Polskiej w Berdiańsku // Postscriptum polonistyczne. – Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2009. – 1 (3). – S. 315–318.
14. Wiera Meniok. Notka o Polonistycznym Centrum Naukowo-Informacyjnym im. Igora Menioka Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Iwana Franki w Drogobyczu // Postscriptum polonistyczne. – Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2009. – 1 (3). – S. 320–323.